

Милош М. Ђорђевић
Висока школа за васпитаче у Вршцу

РЕЛИГИЈСКЕ ТЕМЕ СРПСКИХ МОДЕРНИСТА

(Критички метод, дух и стил Предрага М. Јашовића)

Има неке стваралачке радости када прочитате научну монографију *Ка поетици српске модерне (Религијска тематика и мотиви у поезији српских модерниста)* Предрага М. Јашовића (1971), у време када су сви у српском савременом друштву сведоци куповине универзитетских диплома и доктората и распада вредности на којима друштво нужно мора почивати ако тежи прогресу. Она показује да су сви чиниоци и све институције задужене за њен настанак, а део је докторске дисертације, функционисале одговорно и квалитетно: факултет, ментор, чланови комисије за одбрану докторске тезе, аутор и рецезенти. Наравно примарни чинилац у том ланцу био је и јесте аутор научне монографије чија се биографија преклапа са биографијом дела⁵⁸.

---

⁵⁸ Предраг Јашовић је рођен у Пећи од оца Милована и мајке Вукице, рођене Николић. Коренима је, каже у биографији понуђеној на сајту, везан за Шекулар, кажу за засеок Јашовићи, изникао је подно Проклетија, прихвативши већ у првим данима живота шум немирних валова Бистрице у крилу Пећке Патријаршије. То је било његово прво сретање са крстом, песмом и немиром. Овом чињеницом одредио је карактер студије о којој говоримо и своју етику и објаснио разлоге зашто је Косово и Метохија његова стваралачка и научна преокупација...

Раним детињством и младошћу везан је за Лесковац, где се разграно подно Хисара. Ту је, ношен таласима често мутне Ветернице, завршио основну и средњу школу. На њеним обалама је први пут омиришао миомирис љубави и горки мирис бескрајне људске мизерије. Ожењен је Јасмином, рођеном Петковић (1972) са којом има седморо деце: Милована (1995), Јелену (1999), Милицу (2001), Вука (2006), Дамјана (2008), Дуњу (2013) и Неду (2014). Ове чињенице, саопштене лирско-дескриптивним стилем, свакако, осим стваралачког, одређују и људски карактер нашег историчара идеја. Иако су у његовој биографији апострофиране скромношћу, додајмо, као битне за разумевање биографије научника и биографије његовог дела, још неке чињенице које и сам потенцира: Живи у Параћину, градићу што лежи у сенци Јухора и греје се на обалама Црнице. Често је и на Карабурми, једној од кошница београдског (ко ће га знати пчелињака или осинака), рецимо, зујалишта. Тавори своје дане и чува друге, децу и себе од људских заблуда. Ствара тек колико да се препозна.

У тумачењу његовог критичког метода, духа и стила зато и крећемо од те чињенице. Др Јашовић је, пошавши од сапутника српске модерне у поезији, темељно изучио и протумачио српску модерну као правац и епоху у српској књижевности која чини најважнији и најзначајнији део националне културе. Разумевање и тумачење је засновао, како научна методологија налаже, на широким теоријским сазнањима изнетим у уводу. Логички је пошао од дефиниције најширег појма, појам српске модерне, преко значења појмова религије и религозности. Теоријска разматрања, следећи дух научног истраживања, закључио је осветљавањем *везе и односа* религије и поезије. Тако је стигао до језгра проблема које разматра његова научна монографија: *Религијске тематике и мотива у поезији српских модерниста*.

И одмах да констатујемо кључни налаз: вредносни суд његове научне монографије или допринос српској науци о књижевности, култури и, шире, теолошкој мисли – чије је системе изградио људски ум, јер је „религиозност управљена према човеку и тиче се човека“ (21)⁵⁹ – јесте у чињеници да је представио мање познате и недовољно протумачене слојеве поезије и поетике: А. Шантића, Ј. Дучића, М. Ракића, С. Пандуровића и В. Петковића Диса. Анализирао је религиозност као „скуп духовних и душевних стања којима је човек у нераскидивој вези са Богом и Црквом“ (23) и закључио да је религијска тематика основна поетичка вредност модерниста. Тај суд чини дух његове критичке мисли као остварења.

О каквом је доприносу науци заправо реч? Тумачењем поезије водећих српских модерниста – песника који су српску поезију увели у европске и светске токове – и то на широком фону значења: од Шантићевог позног, локалног и роматичарског тона певања, преко светски естетизираниог Дучићевог духа и модерне рефлексije Ракићевог певања и мишљења света, до Пандуровићеве филозофске поезије и песимизама и Дисовог пада и слике заумног света – Јашовић се није задржао на тим опште познатим чињеницама. Пред читаоце и српску културу он је

---

⁵⁹ Предраг М. Јашовић, *Ка поетици српске модерне* Бистрица, Нови Сад, 2017. Сви наводи су по овом издању, а страница је означена у загрди.

открио драгоцено наслеђе које смо потпуно заборавили и запоставили: *религијски слој поезије српских модерниста*. Готово да за оне који знају ове чињенице звучи поражавајуће како смо мало и површно познавали поезију водећих националних песника, сводећи је у интерпретацији и презентацији у свим нивоима наставе: *основне, средњошколске и универзитетске на родољубље и љубавну поезију*.

Шта у светлости развојног пута суштински значи овај вредносни суд о научној монографији *Ка поетици српске модерне* као амблему Јашовићеве научне мисли? У афористички сажетој реченици казано, он одговара на питање: *Шта је то открио историчар књижевности као историчар идеја у научном раду у процесу превредновања књижевно-историјских чињеница и реинтерпретацији нових слојева значења поезије највећих српских модерниста?* Релоигиозна и косовска теметика чине основу света који су они створили и, потврђујући њихову духовност, проишашла је из историјских, националних и поетичких *услова и разлога*. Како је део докторске дисертације која се бави косовском тематиком изостављен (биће објављен као посебна књига) треба, са нестрпљењем, очекивати нове Јашовићеве резултате и допринос и на том пољу, имајући у виду да је и у том делу, као и у овом, тумачио поезију српских модерниста као „лирски исказ (...) у дијалошкој вези (...) са текстовима из минулих епоха и (...) библијским текстовима“ и „сваремним текстовима“ (9).⁶⁰

Иако није правдао луксуз неодговорности да као народ овако и оволико не разумемо дух модериста чија је половина вредности у култури „вечно и непроменљиво“ (Ш. Бодлер), он је показао да се, иако стара један век, српска модерна „још увек

---

⁶⁰ Јашовић је магистрирао 2005. године у Косовској Митровици, а докторирао 2011. године у Новом Саду. Учествовао на пројектима: *Духовне појаве и стваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века* и *Материјална и духовна култура Косова и Метохије*, као и на више научних скупова у земљи и иностранству. Његови радови су објављивани на неколико страних језика.

чита и открива“ (11) и да је религијска тематика једа од њених „основних поетичких карактеристика“ (23).⁶¹

Као историчар идеја и књижевни критичар Јашовић је нашао, побијајућу суд Војислава Ђурића да песник има једну или две бољих религиозних песама и неколико пригодних, да у Шантићевом опусу има око 150 песама са религиозном тематиком и закључио да религиозна осећања у његовом опусу „заузимају врло значајно место„ (65). Тек у контексту религиозне тематике Шантић постаје заокружени модерни песник који слободу спаја с путем Богочовека (*Ми знамо судбу*), види српство „под заштитом Бога“ (*Несрбима*) као творца света, доживљава веру као биће човеково „пред ликом бога свог“ (*Вече на шкољу*) а све „лепе душе“ види „под крстом“ (*Песма библијска*). Антологијска песма *Претпразничко вече* није само романтичарски интонирана евокација света детињства, како смо учили, већ химна верском празнику увезена у родољубље и љубавну лирику настала на темељу идеја казане и у песми Не застани: „Хоћу да живим животом Човјека: / Хоћу да љубим, да трпим, да страдам; / У својој Вјери да се Добру надам“. После Јашовићеве ре-интерпретације, тек у том светлу имамо пред собом комплетног и у свој својој једноставности сложеног песника Шантића.

Исти је случај и исти закључак и у ре-интерпретацији религиозне тематике поезије и поетике српског „кнеза песника“ – Јована Дучића. И он је, показује анализа, у својем лирско-рефлексивном изразу „тежио равнотежи између материјалног и оностраног“ (98). Његова религиозна поезија је зато „више инвентивна слутња и поетичка потреба него манифестација религиозног учења“ (99). Неспорно је да Дучић гаји сложенији однос према Богу од Шантића. Илустративни су, у мноштву критичаревих аргумената у теоријској и критичкој равни, стихови: „Једино ти

---

⁶¹ Наводимо чињеницу да у три обимна поглавља: *Увод*, *Теоријска разматрања* и *Религијска тематика и мотиви у поезији српских модерниста*, Јашовић образлаже сврсисходности истраживања, теоријског промишља појма *модерне*, *религије* и *религиозности* и однос *религије* и *поезије* Зато, наглашава у рецензији Професор Никола Страјнић, ова „научна монографија представља својеврсни пионирски рад“ (203) у нашој науци.

си што је противуречно – / Кад си у срцу да ниси у свести ... (Човек говори Богу); „Знам да си скривен у морима сјања“ (Човек говори Богу); „А ти што сазда сунца и плод равнице, / Био си само Слутња...“ (Богу); „Прођох пут и видех све сем тебе. Али / Кад год мој брод нагне, нађе твоју руку“ (Песме Богу I); „Јер правда и милост, сав су појам Бога; / Где је циљ ван добра? (Песма смрти III) итд. Стихови показују да, нагласимо још један битан налаз Јашовића као историчара идеја, да је Дучићева рефлексивност плод подједнако песника као филозофског и религиозног мислиоца. Религиозног мислиоца афирмишу родољубиви стихови рефлексивне структуре *Молитва*, како именује религиозну тематику и суштину већ реториком наслова и правописном симболиком. Све то потврђује „Дучићеву преданост религији“ и потребу да поетски израз богати религиозним саджајима и идејама:

Помилуј, Свемоћни, невине што гину,
Теби су пружене њине чисте руке:
За Твоју су они пали величину,
На Твој знак принели све сузе и муке.

.....
И сада ти кличи само са губилишта,
И сад нам гробља већа од градова.

Уз Дучића, најзначајнијег песника српске модерне, Јашовић је, крећући се ка новим слојевима поетике српских модерниста, осветлио и Милана Ракића, указујући на значај и значење његових религиозних мотива у доминатно рефлексивној поезији. Симболика и симболи: *фреске, небо, цркве*, „драге душе (што) као некад живе“, „слика распетог Христа“ и „Христос (што) руке шири“ – јасно показују да је то неистражени и непротумачени слој његове поетике. У Ракићевој поезији су паралелно кроз крике или гласове молитве, закључује историчар књижевности, запретени смислови борбе за слободу и жртвовања за веру који добијају „ванзремаљске размере“ (136). Песников дијалог с Богом се завршава у критичким духу и јасно у стилистици израза означава равнотежу духовног и рефлексивног код модерних песника:

„Ја знам добро, Боже, мане твога дела,
Но ниште не могу измислити боље“
(Помрачине III).

И анализа рецепције религијске тематике лирике „безусловног песимисте“, како је Скерлић дефинисао песника, показује да је Јашовић проширио хоризонте значења и вредности као наслеђа Пандуровићевог стваралаштва. Апострофирамо као илустрацију суд „да целокупна поезија Симе Пандуровића у подтексту садржи велики парадокс, који уједно чини и хришћанску доктрину“ (146). Он настаје из умно-емоционалног сазнања песника из песме *Истина*, проистеклог из Доситеја, које му је помогло да превазиђе „песимистички осећај света“ (150) и да спозна да „није била залуд она вера“.

На примеру анализе Пандуровића указујемо и на стил, дух и метод Јашовићеве критике. Он је достигао високи степен зрелости у сопштавању судова и усвајању знања историчара и теоретичара:

„Сагледавањем критичке рецепције лирског дела Симе Пандуровића (1883 – 1960) намеће се закључак да је тешко шта ново рећи. Међутим, то је уколико Пандуровићеву поезију схватамо као 'песнички парастос' што ће допринети да његова поезија постане 'синоним најнеутешнијег, најцрњег песимизма у нашем песништву' (Ђуро Гавела), Ако и данас његову поезију посматрамо као рефлексију 'самртне језе, аветињских слутњи и ноћних визија'⁶² више је него јасно да се значење Пандуровићеве поезије исцрпљује осећањем гробљанског песимизма који прожима све песничке тематике и мотиве у оствареној поетици овог песника“ (137).

И Дисов стваралчки дух и личност (једног од најтрагичнијих српских песника у светлу анализираних проблематике) осветљен је у ширем контексту. Карактеристична су, међу осталим, два Јашовићева суда. Први следи из анализе стихова песме документарно-информативног наслова *17. септембар 1912. године*:

---

⁶² Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, СКЗ, Београд, 1986, 297.

Као куле старе мисли црне,
Омиљена места са дубоким плачем.
У кући народа жижак наде трне
Пред иконом Бога, опасана мачем.“

Они су подлога закључака: (1) „У Дисовој поезији име Бога није уткано у стих тек симбола ради, већ показује врло јасан однос песника према Богу и функцију његовог присуства у песми (161) и (2) „у подтексту Дисовог песимизма је садржано и религиозно осећање живота, али и оптимистичко, хришћанско превладавање људске трагичности на 'овој земљи' (*Разумљива песма*) у 'долини јада“ (177).

Сви Јашовићеви налази су сажети у кључним разматрањима монографије. Она нуди и нове аргументе од којих издвајамо још два: „Религиозност је присутна у поезији српских модерниста као скуп духовних тежњи и питања“ (190) и: „Полазне функције религије и поезије остају непроменљиве: религија делује да подстакне религиозно у човеку, поезија делује да подстакне емоцију и естетички лепо у човеку“ (191). Нама се чини, и то произилази из ове научне монографије, да обе имају шири интерес и практичну моћ.

Вратимо се иницијалној реченици и чињеници нашег огледа о Јашовићевој научној монографији и томе да изазива стваралачку радост, јер потврђује да у његовом примеру све институције задужене за настанак научног рада и објављивање књиге функционишу. Ментор је, професор Јован Делић, одредио значајну и неистражену књижевну и културолошку тему.⁶³ Рецензенти су били чланови комисије пред којом је браћен докторат и препознали њен карактер. Љиљана Пешикан Љуштановић истиче да је тема изузетно „значајна и зачудо релативно оскудно обрађена у српској научној литератури“ и да је аутор прецизно уочио разлике између српске поезије XIX и XX века. Посебно је одредио „естетски учинак у поезији готово свих модерниста“, прихвататајући

---

⁶³ У Комисији за одбрану рада били су: Проф. др Јован Делић, проф. др Никола Страјнић и проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић

„новалисовско становиште да песник мора поседовати и једно религиозно чуло у свом духу“ (199).⁶⁴

И други рецензент, др Никола Страјнић, тачно вреднује домете Јашовићеве монографије. Научни профил монографа сагледао у контексту већ објављених дела и у процесу критичког „преиспитивање већ и нетумачења“, наводећи чињенице:

- да је „објавио преко две стотине научних радова из области поезике српске књижевности и књижевне историје, а из области књижевне и научне критике је објавио осамдесет радова;

- да је био је учесник на преко шездесет научних скупова од националног значаја, са међународним учешћем и од међународног значаја, на којима је излагао реферате који су у целини објављени;

- да је објавио и девет монографија и дванаест књига;

- да у монографији *Рецепција књижевног дела Доситеја Обрадовића* (2007) обухвата и промишља рецепцију Доситејевог дела и да је она увод у обимну научну монографију *Увод у доситејологију* (2016) која ће у науци о књижевности бити незаобилазна кад је у питању изучавање Доситејевог дела, јер садржином представља праву малу енциклопедију и

- да је његов најзначајнији рад „сигурно докторска дисертација *Религиозна тематика и косовски мотиви у поезији српских модерниста – Алекса Шантић, Јован Дучић, Милан Ракић, Сима Пандуровић, Владислав Петковић-Дис*“ (201 – 203).⁶⁵

---

⁶⁴ Тачни су и њени наводи да је монограф у „монографији широко захватио проблематику којом се бави, ослањајући се на обимну и релевантну научну, стручну и теоријску литературу. Посебан квалитет рукописа јесте вештина интерпретације поезије и продубљено, критичко разматрање литературе. То је Јашовића водило до прецизних оцена и закључака, који ће бити незаобилазни за будуће истраживаче ове или сродне тематике. Монографија је опремљена целовитом научном апаратом“ (200).

⁶⁵ Као „предани књижени радник који се ангажује на готово свим књижевним пољима и као стваралац и као организатор“ Јашовић је у монографији *Ка поетици српске модерне* која се добрим делом ослања на резултате до којих једошао у својој дисертацији, је проистекла као резултат из једног озбиљног и преданог истраживања. Ова научна монографија представља прву целовиту

И најзад, на преклапање биографије дела и биографије критичара и директно на карактер људске и стваралачке личности монографа упућује, не само посредно, ауторова посвета: „*Стубовима моје наде: Миловану, Јелени, Милици, Вуку, Дамјану, Дуњи и Неди*“. Онај који подиже такву породицу, а уз то је отхранио још троје деце као хранитељска породица, свакако, има критички метод, дух и стил, како у животу тако и у стваралаштву и у науци⁶⁶. То књига *Ка поетици српске модерне* потврђује, на радост свих коју су је условили. И на радост и понос аутора највише.

Наравно, то не значи да је Јашовићева научна монографија без иједне мане. Указујемо на чињеницу да је, с обзиром на то да су у њеном критичком тежишту *веза и однос* поезије и религије, Јашовић могао више пажње посветити примењеној хришћанској етици, што, показала је његова анализа, у суштини, представља религиозни слој поетике српских модерниста. Могао је више померити разматрања са доследно означених чисто критичких ставовишта ка мултидисциплинарности, ка теологији. Неке од тема које је осветлио, као што су, на пример, борба за слободу, родољубље, отаџбина и друга, тичу се, и поезије и поетике. Њихово је при-

---

научно-компаративну синтезу у области изучавања и тумачења религијске тематике и мотива у поезији водећих песника српске модерне. Садржина научне монографије Предрага Јашовића ношена је сазнањем аутора да су религијска тематика и мотиви у поезији српских модерниста проблематика која није довољно истражена и осветљена у српској науци о књижевности.

⁶⁶ П. Јашовић је аутор белетристичких књига: *Парадокс смислу* (1994), *Ружа од ножа* (1995), *Узлетишта* (1999) и *Житије Николића из Ништитића* (2006); књиге из области књижевна критика и културе: *Књижевне притоке* (2005) *Књижевне притоке II* (2005), *Књижевне притоке II*, *Књижевне притоке Књижевне притоке III* (2008); *VerItaS banatske ravnice-Radovan Vlahović и књижевној критici, N* (2012); монографија: *Књига о Ђорђу*, Графопромет (2003), *Рецепција књижевног дела Доситеја Обрадовића* (2007), *Живот и дело Милорада Радуновића* (2008), *Притоке књижевности Косова и Метохије* (2010), *Реч и значење* (2006), *Транспозиције књижевности за децу* (2008), *Писци српског реализма као књижевни критичари* (2012), *Увод у доситејологију* (2016).

мерно одређене хришћанска етика као „стварање одговорне личности“ (Стојановић 2016: 55), васпитање личности за заједницу, радост заједништва с Богом и другим људима и народима, подстицање „одговорног оптимизма“ код сваког човека и народа у целини, а не само верника, јер то чини етичност слободне личности. А модернисти су тежили бити управо то – слободни и етични. У основи хришћанске етике, а она међу српским модерним природно функционише и као културно и као верско наслеђе и као религиозна свест, налазе се као ауторитет, слобода и одговорност „безмерје Божије љубви на којој почива хришћански живот (Станковић, Стојановић 2016: 55-59). Али, то је посао за нове истраживаче непознатих слојева српске модерне поезије.

Литература

Извори

Јашовић, М. Предраг: *Ка поетици српске модерне*, Бистрица, Нови Сад, 2017.

Критика

Палавестра, Предраг: *Историја модерне српске књижевности*, СКЗ, Београд, 1986.

Радуловић, Милан: *Видови српске књижевне критике*, Београд, Фоча, 2008.

Станковић, Дејан Вук, Стојановић, Љубомир: *Етика (Филозофско теолошки увиди)*, Вршац, 2016.

Ђорђевић, Милош: *Дело Вука Филиповића*, Милош, Лепосавић, 2004